

Paulus

<i>Vers gedrukt papier</i> — VOORWOORD	3
<i>Dag van de levenden</i> — PASTORAAL	4
<i>Barokke senioren</i> — PAROCHIAAL	6
<i>Met dank aan Paullus</i> — ERFGOED	9
<i>Bekeerde bankier</i> — DOMINICANEN	10
<i>Het narcisme van ons geloof</i> — RELIGIE	13
<i>Open Monumentendag</i> — EVENEMENTEN	15
<i>Dolende zielen</i> — RELIGIE	16
<i>Paulus treedt naar buiten</i> — EVENEMENTEN	18
<i>Verboden te liggen</i> — ERFGOED	20
<i>Kaarsjestijd</i> — MUZIEK	24
<i>dEUS bestaat</i> — PAROCHIE	27
<i>Verloren koningen</i> — ERFGOED	28
<i>Miniatuurtjes</i> — DIGITAAL	30
<i>Agenda</i>	34

VERS GEDRUKT PAPIER

De pompoenen en halloween zijn er weer. Grootouders en ouders kunnen ze nog moeilijk negeren, behalve dan de pompoenen. Maar wie Paul(us) en dus onze christelijke tradities een warm hart toedraagt, kiest daags nadien toch voor Allerheiligen. Of beter nog, twee dagen later, voor Allerzielen.

Want onze overleden vrienden, familie, collega's of, waarom niet, idolen staan veel dichterbij ons dan die heiligen. Pas op, u hoort ons geen kwaad woord zeggen over de heilige Hyacinthus, laat staan over boekenwurm Thomas van Aquino. Toch brengt geen enkele andere katholieke hoogdag leven en dood dichterbij elkaar dan Allerzielen. Jawel, Pasen, hoor ik u zeggen. Maar vertoeven we dan niet méér op het metafysische niveau, spiritualiteit met vijf sterren, terwijl Allerzielen ons allen, arm of rijk, arbeider of professor, studax of instagram-junkie, raakt in het diepst van ons hart. Of onze ziel.

Dat brengt ons naadloos bij onze nieuwe 'aanpak'. Voortaan krijgt Paullus geen droog nummer na de jaargang, maar de naam van een hoogdag of een liturgisch ijkpunt, zoals Kerstmis, de Vasten, Pasen, Pinksteren, Onze-Lieve-Vrouw-Tenhemelopneming, Allerheiligen. Dit nummer is het eerste onder die nieuwe filosofie, het Allerheiligen-nummer. We maken zo duidelijk dat Paullus in eerste instantie het uithangbord is en blijft van onze parochie, zij het overgoten met een maatschappelijk-kritische, wetenschappelijke en kunsthistorische saus. Geen zorg: we blijven u ook overstelpen met niet-parochiaal nieuws over Sint-Paulus.

Deze keer leest u over bewoners van woonzorgcentra die ondergedompeld worden in de Rubensiaanse barok, over een grafmonument dat in Sint-Paulus had moeten staan maar dat uiteindelijk bij onze noorderburen is aanbeland, over het ruime muzikale aanbod dat onze directeur-organist weer in elkaar heeft gestoken, over het nieuwste lid bij de predikbroeders en, jawel, over die

andere god, dEUS. Humo en dergelijke zullen het ons benijden, maar in deze Paullus vindt u als primeur de titel van de nieuwste single van de band, ons toegezegd door Tom Barman himself. De bijbehorende clip werd opgenomen in onze calvarietuin.

Uw lievelingsmagazine, het meest veredelde parochieblad van Vlaanderen en omstreken, kan u ook volgend jaar nog letterlijk ter hand nemen en doorbladeren. Weirdo's die niet houden van de geur van vers gedrukt duurzaam papier, kunnen uiteraard de (gratis) digitale versie raadplegen. Maar of u met Allerheiligen 2023 nog steeds een Paullus tussen uw vingers kan horen ritselen, hangt van u af. Papier wordt steeds duurder, drukwerk ook, onze abonnementsprijs gaat dus omhoog, maar onze verkoop zou dat ook moeten doen. Abonneer u dus of koop uw exemplaar bij één van onze orkest- of andere muzikale missen.

Tenzij u hem echt kan missen, op papier dan. Maar leest u het evangelie of de brieven van Paulus ook digitaal? Nee toch, voor sterke literatuur heb je een houvast nodig. En de geur van vers gedrukt papier.

Guido Meeussen
hoofdredacteur

DAG VAN DE LEVENDEN

In de grote familie van Sint-Paulus weten degenen die de vieringen bijwonen - en naar mijn preken luisteren zonder te slapen - dat ik niet van Olivier Messiaen hou. Ik hou van vele muziekstijlen en natuurlijk ook van opera. Niet lang geleden ging ik naar de opera om te kijken naar *Lakmé* van Leo Delibes. Een prachtige voorstelling die

eindigt met deze diepzinnige zin: *La mort ne sépare pas, c'est elle qui nous lie, je te donne ma vie, et je meurs dans tes bras - De dood scheidt niet, hij is het die ons bindt, ik geef je mijn leven, en ik sterf in jouw armen.* Ja, de dood is wat ons bindt... Het is de enige zekerheid van de levenden, ook al weten we er niets van!

In deze tijd van het jaar lijken leven en dood met elkaar verweven. De natuur lijkt te sterven. Onze kracht neemt iets af. En het is interessant om te zien dat twee vieringen van de liturgische kalender door elkaar lopen: *Allerheiligen* en *Allerzielen*. Het is als een knipooog om te mediteren over leven en dood, als een chiasme, alsof het gemengd is! Voor vele tijdgenoten is *Allerheiligen* verbonden met de dood en wordt vaak verward met de gedachtenis van de doden. Ook Halloween met zijn levende doden draagt bij tot de verwarring tussen leven en dood. Dat is echt wel het tegenovergestelde van wat *Allerheiligen* is.

Allerheiligen nodigt ons uit te geloven dat heiligheid erin bestaat om *levende stervelingen* te worden. Het nodigt ons in het hart van onze broosheid uit om dit leven in ons te verdiepen. Dat is de diepe zin van Allerheiligen: voluit dit geschenk van het leven beleven, om uiteindelijk te sterven na voluit geleefd te hebben en niet geleefd te hebben alsof je al dood was. Het gaat er niet om de dood te ontkennen of om ervan weg te lopen, maar om ons bewust te worden van onze sterfelijkheid. Zoals de Mexicanen dat zo goed doen, op *Día de los Muertos*.

We moeten dus meer 'leven' in het leven brengen! Dat is precies wat geloof is. Meer leven (*zoë*) in het leven (*bios*) brengen, zelfs als dit laatste afneemt. Het Grieks kent inderdaad twee woorden voor leven! *Bios* is fysiek leven, dat stroomt in onze aderen, dat stopt als we sterven. Het Grieks biedt ook een tweede, diepere manier van denken over het leven..

De evangeliën gebruiken meestal een ander Grieks woord: *zoë*. Het is diepgaander. Het leven - uitgedrukt door *zoë* in het evangelie - is de mens die tot leven geroepen is! Het is een roeping. *Zoë* is het leven in zijn dimensie van delen, van communicatie. Het gaat niet om het beschermen van iemands leven. Het is ontdekken dat het alleen bestaat als het gedeeld wordt. Het goddelijke leven dat ons bevoeit is veel beter dan het leven dat in onze aderen stroomt. Goddelijk leven gaat verder dan *Bios*-leven.

Laten we deze herfst dus meer leven in het leven brengen. Meer *zoë* in onze bios. Zodat we sterven terwijl we geleefd hebben en niet leven terwijl we al gestorven zijn!

Didier Croonenberghs o.p.
pastoor van Sint-Paulus

Rubens gaat naar het woonzorgcentrum

BAROKKE SENIOREN

Monumentale Kerken Antwerpen (MKA) brengt de kunstwerken van Pieter Pauwel Rubens uit zijn vijf kerken naar woonzorgcentra in de wijde omgeving. Niet letterlijk natuurlijk, maar met een PowerPointpresentatie door een gids. De 'ouderenzweek' loopt dit jaar van 21 tot 27 november, het is een mooi moment om dit initiatief ruim bekend te maken.

E.H. Rudi Mannaerts van Toerismepastoraal Antwerpen (TOPA) ontwikkelde in het barokjaar 2018 de 'Rubenswandelingen' in samenwerking met Toerisme Vlaanderen en MKA. Grondig opgeleide gidsen nemen groepjes mensen mee op wandel langs de schilderijen

van de meester in de vijf monumentale kerken van Antwerpen. De bezoekers kunnen kiezen tussen twee wandelingen: *Rubens' groei* en *Rubens' bloei*. Deze wandelingen duren elk ongeveer 2,5 uur en vereisen een goede conditie van de wandelaars.

De rondleidingen zijn wat 'stilgevallen' na het barokjaar, hoewel u ze nog steeds kunt boeken (zie kadertekst). Onafhankelijke gids Joke Vanhaevre vond dat jammer, omdat het een sterk product is, dat de geïnteresseerde bezoekers een heleboel kennis meegeeft over het leven van de beroemde schilder en zijn werken in onze Antwerpse kerken. Joke kwam in contact met de coördinator van MKA, Tonia Dhaese en zo ontstond het plan om Pieter Pauwel naar de woonzorgcentra te brengen. We spraken met Tonia.

“Veel ouderen in de woonzorgcentra zijn geïnteresseerd in het kunstpatrimonium van onze Antwerpse kerken, maar ze verplaatsen zich vaak moeilijk en de Rubenswandelingen zijn voor hen een fysieke uitdaging. Daarom was ik onmiddellijk geboeid door het voorstel van Joke en hebben we onze krachten gebundeld om het project *Rubens in het wzc* te lanceren. We waren blij dat TOPA en MKA zich erachter schaalden en dat vrij snel een tiental onafhankelijke, stads- en TOPA-gidsen zich kandidaat stelde om de presentaties in wzc's te geven. Het zijn allen 'anciens' die de Rubenswandelingen hebben gegidst in 2018 en na een korte introductie en opleiding door Joke in wzc's aan de slag kunnen”.

Aan de structuur en inhoud van de wandelingen is amper iets veranderd, wel aan de duur en de volgorde. De presentaties worden in twee delen van elk één uur gegeven. De eerste heet *Rubens' groei* en loodst ons door het leven van de schilder en zijn vroege kunstwerken in Sint-Andries, de Kathedraal en Sint-Paulus. De tweede, *Rubens' bloei* volgt de schilder in zijn latere periode langs zijn schilderijen in de Kathedraal, Sint-Carolus Borromeus en natuurlijk Sint-Jacob om af te sluiten. Tonia vertelt verder. "Toen Joke de presentaties op punt had gesteld hebben we voor elke module een proefsessie georganiseerd in wzc 'Huizeken van Nazareth' in het Sint-Andrieskwartier, na een gesprek met de directeur en de coördinator. De tweede module volgde een week later en we realiseerden ons dat het concept goed zat toen er tijdens de tweede sessie meer ouderen kwamen luisteren dan de eerste keer, er was duidelijk intern reclame voor gemaakt.

Sindsdien hebben we een 25-tal boekingen ontvangen, wzc Cadiz in de Napelsstraat bijt de spits af op 20 oktober. De volgende locaties vinden we in Groot-Antwerpen en we hebben zelfs een reservatie van een wzc in Zoersel. Onze gidsen zullen elke keer trachten de deelnemers warm te maken om eens met hun familie naar één van de kerken te gaan waar ze goede herinneringen aan hebben of om een 'Rubens' in het echt te bekijken'.

Versillende Antwerpse districten nemen de kosten van de presentaties voor hun rekening, zodat het financiële aspect geen hinderpaal vormt voor het organiserende wzc. Hopelijk volgen er nog meer besturen om dit prachtige initiatief voor onze cultureel geïnteresseerde ouderen te ondersteunen.

Armand Storck

Foto's: Art in Flanders, Hugo Maertens

Rubenspresentaties praktisch:

Vraag tarieven en mogelijkheden voor uw wzc aan Tonia Dhaese per e-mail: tonia.dhaese@antwerpen.be. U kunt de twee modules met een week interval samen boeken of alleen module één om mee te starten.

Ook de twee fysieke Rubenswandelingen van kerk naar kerk kunt u met uw groep of familie tot maximum 20 personen boeken. Meer informatie vindt u op de website van MKA (mkantwerpen.be/activiteiten). Reserveren kan via info@topa.be

Monumentale Kerken Antwerpen vzw (MKA) werd opgericht in 2005. De vereniging is een samenwerkingsverband tussen de Kathedraal, Sint-Andries, Sint-Jacob, Sint-Carolus Borromeus en Sint-Paulus, met vertegenwoordiging van Toerismepastoraal. De vzw behartigt de publiekswerking - met kennis als basis - en de marketing van de kerken bij doelgroepen. MKA bevordert ook de samenwerking van de vijf kerken rond culturele ontsluiting, met respect voor de eigenheid en autonomie van elke kerk.

Tonia Dhaese is de coördinator van MKA. Ze is als stadsmedewerker verbonden aan de bedrijfseenheid 'Talentontwikkeling en Vrijtijdsbesteding', met de beleidsdomeinen cultuur en erfgoed. In 2019 werd Tonia Dhaese gedetacheerd als coördinator van de vzw. Voorheen was ze actief bij de Antwerpse musea. Zij wil de brug zijn tussen de kerken en stadsdiensten, zoals cultuur en toerisme.

Pilaartroon Kapellen krijgt steun

MET DANK AAN PAULLUS

In Paullus van december 2021 bezochten we de kerk van Sint-Jacobus de Meerdere in Kapellen, die een pilaartroon voor Maria van beeldhouwersfamilie Kerricx met onze Sint-Paulus gemeen heeft. Het verhaal werd toen ook in Kerk & Leven gepubliceerd, met een onverhoopt positief gevolg.

Lieve Pauwels - what's in a name - van de Kapelse kerk contacteerde ons opnieuw in september en bracht het goede nieuws dat Monumentenwacht bij hen op bezoek is gekomen in januari 2022, om de pilaartroon te bekijken. Ook het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) heeft kort daarna advies gegeven. Beide organisaties vonden de pilaartroon een *'interessant en uniek kunstwerk dat een grondige behandeling verdient zodat het bewaard blijft voor de toekomst'*.

De restauratie werd ondertussen toevertrouwd aan Toon Van Campenhout (Chromart) die in november (deze maand dus) aan de slag gaat en hoopt tegen 15 augustus 2023 het werk te kunnen beëindigen. Het is een hele opdracht, want vooral het fixeren van de opstuwende verflagen en het retoucheren zijn erg arbeidsintensief. Van Campenhout zal de conditie van het kunstwerk optimaliseren en de zichtbaarheid van de gepolychromeerde pilaartroon verbeteren.

De kerkfabriek mag rekenen op subsidies van Erfgoed, maar natuurlijk blijft er toch nog een behoorlijke saldo door de gemeenschap in Kapellen te betalen. Wij wensen hen alle succes toe en een geslaagde restauratie!

Armand Storck

Vanuit Kerala via Singapore naar Antwerpen

‘BEKEERDE’ BANKIER

Met de komst van Joe Antony Valayath einde mei telt het dominicanenklooster aan de Veemarkt nu zeven dominicanen, waarvan drie uit Zuid-India. Paulus sprak met het buitenbeentje van de ‘Antwerpse’ predikbroeders. Nu ja buitenbeentje, ze zijn alle zeven een beetje speciaal.

We spreken Frans, af en toe Engels. ‘Nederlands begrijp ik vrij goed, spreken is nog moeilijk’ aldus Joe die onlangs het eerste ‘level’ van onze moedertaal afrondde aan het talentencentrum Linguapolis van Universiteit Antwerpen. Het tweede luik moet hij combineren met zijn master theologie die hij wil volgen aan de KULeuven. Ten tijde van ons gesprek moest hij er nog aan beginnen, wanneer u dit leest is hij al meer dan een maand aan de slag aan die faculteit.

Joe is een laatbloeier, zoals Paulus. Hij vierde zijn 40ste verjaardag, kort na zijn aankomst in Antwerpen. Toen hij intrad bij de dominicanen was hij de 32 al gepasseerd. Aan die intrede gingen woelige jaren vooraf, waarin hij van familiaal ondergedompelde katholiek over ‘godsdiensthater’ evolueerde tot een geïnspireerde gelovige met een roeping. Nog een parallel met Paulus. Dat wachten op de ‘stem van God’ loopt als een rode draad door zijn verhaal.

Diepgelovig

In zijn geboortestad Kerala groeide Joe op met zijn diepgelovige ouders, zus en broer. 'Elke avond baden we de rozenkrans, elke ochtend ging ik naar de mis'. Die gewoontes gingen snel verloren toen hij in het verre Lille ging studeren: 'Daar werd ik gebombardeerd met anti-religieuze uitspraken en scherpe kritiek op de Kerk'. Zijn geloof ebde weg, sterker nog toen hij met zijn master 'commerce et management des affaires internationales' terugkeerde, 'haatte' hij God.

'Mijn moeder vreesde voor mijn zieleheil en bad elke dag en nacht'. Om zijn mama te plezieren nam hij deel aan een korte retraite en die markeerde een kentering, zijn liefde voor God kwam terug. Maar de profane wereld bleef aan hem trekken. Intussen werkte hij immers bij Deutsche Bank in Bangalore, daarna voor Société Générale. 'Die nieuwe ommekeer, ik begreep dat niet, van die rusteloosheid raakte ik niet af. Wat was er toch met mij aan de hand?'

In Singapore, waar hij vanaf het najaar van 2012 bankierde voor Crédit Agricole, viel uiteindelijk alles in zijn plooi. 'Ik was gelukkig, succesvol op mijn werk, ik verdiende goed geld, maar in mijn hoofd en hart bleef het onrustig. Wat was mijn levensdoel?'. Tot hij zich na een late zondagsmis door een Chinees diaken liet overhalen om deel te nemen aan een 'vocation camp', een plek waar gelovigen samen op zoek gingen naar hun ware roeping. 'Niet mijn ding, maar hier kwam de 'clic'.

Joe spreekt over een 'mystieke ervaring', waarbij God 'zonder enige ambiguïteit toonde wat Hij van mij wou'. Het verhaal van de intocht van Jezus in de tempel flitste door zijn hoofd, een intrede op een ezel. 'Zoals het de taak was van die ezel om Christus naar het volk te brengen, zo zag ik nu in dat het mijn missie was om, net als die ezel, Jezus naar de mensen te brengen. God vroeg me om nederig te zijn en ik zei volmondig 'ja'. Er is geen grotere vreugde dan 'ja' te zeggen tegen God'.

Predikbroeders

Nu kwam het er op aan het juiste pad te vinden om die missie te volbrengen. Online ging hij op zoek naar wat het best bij hem paste en zo kwam hij bij de predikbroeders terecht. 'Het motto van de dominicanen - volgens Thomas van Aquino - sprak me aan: 'Contempleren en de vruchten van die contemplatie delen met anderen'. Het was voor mij glashelder dat als ik een religieus man wou worden, ik dominicaan moest worden en niets anders'.

'De dag dat ik mijn contract moest verlengen bij Crédit Agricole, kreeg ik de verlossende boodschap dat ik aanvaard werd door de provinciaal van Bangalore. 'Mijn chef bij de bank had er alle begrip voor dat ik niet bijtekende'

Daarmee kwam een einde aan zijn loopbaan als bankier. Op 4 oktober 2013, het feest van Franciscus - een heilige die hem net als broeder Kiran erg intrigeert - trad hij in als postulant in het dominicanenklooster van Nagpur. Daarna volgden de gebruikelijke stappen in zijn nieuwe 'carrière': start van het noviciaat in juni 2014, een jaar later de professie en op 21 juni - Joe heeft iets met juni, hij werd ook geboren op 15 juni - werd hij tot priester gewijd.

De belangrijkste missie van de predikbroeders - prediken en het evangelie verkondigen - heeft Joe nog niet ter harte kunnen nemen. 'De voorbije maanden en de komende jaren zullen vooral aan studie gewijd zijn', aldus de (voorlopig) laatste der Antwerpse dominicanen. Omdat zijn kennis van het Nederlands voorlopig ontoereikend is, heeft Joe nog geen kerkdienst kunnen leiden, hij is wel regelmatig co-celebrant in onze Sint-Pauluskerk, onlangs nog tijdens de tv-mis.

DOMINICANEN

Na ons gesprek in de ontvangstruimte op de gelijkvloerse verdieping, nodigt Joe me uit voor een 'aperitief' in de woonkamer van de dominicanen, een trapje hoger. 'Opa' Dries zet zich erbij. Tijdens ons gekeuvel passeert een arbeider. Die is aan de slag in het aanpalend pand, dat de dominicanen onlangs kochten. Met de komst van Joe wordt het allemaal wat krap, de extra woning geeft de broeders meer armslag en maakt kamers vrij voor gasten.

Een invitatie om mee het middagmaal te gebruiken, sla ik eerst beleefd af. Maar van zodra de heerlijke Indische geuren vanuit de keuken – streekgenoot Francis staat aan het fornuis – mijn zinnen beroeren, ga ik overstag. De zeven dominicanen koken om beurten voor hun medebroeders. Met Francis heb ik het getroffen want hij wordt, samen met onze pastoor Didier, genomineerd als beste kok. Mijn papillen spreken hen niet tegen.

Met een gebed voor en na het eten rond ik mijn eerste ontmoeting met Joe smaakvol af.

Guido Meeussen

Studium Generale over 'Het beeld van God in ons hoofd'

HET NARCISME VAN ONS GELOOF

Op 28 september was Marcel Braekers o.p. te gast in Studium Generale. Hij was 40 jaar lang actief als psychotherapeut. Hij kon vaststellen hoe mensen met hun godsbeeld worstelen en hoe godsbeelden veelal in de kindsheid hun oorsprong vinden. De these van Marcel Braekers is dat elk beeld dat we vanuit onszelf van God maken verhindert dat God zich werkelijk aan ons kan tonen.

Elk beeld van God is voorlopig en vraagt om overstegen te worden, want niemand heeft God ooit gezien. We moeten de moed hebben ons beeld van God te onderzoeken en in vraag te stellen. Want godsbeelden kunnen problematisch zijn, niet in het minst het beeld van de almachtige God die het lijden en het onrecht in de wereld toelaat. In de parabel van de talenten is degene die slechts één talent krijgt zo angstig voor de Heer dat hij helemaal niets doet met zijn talent. Angst voor de toorn van God kan verlamvend zijn.

Godsbeeld als projectie

De psychoanalyse beschrijft godsdienst als een psychisch conflict, waarbij God het resultaat van een projectie is. Projectie ontstaat als gevolg van idealisaties in de mythische leefwereld van het kind. Ouderfiguren worden geïdealiseerd. Dit gaat ook het godsbeeld en de religiositeit bepalen. Rond de leeftijd van tien jaar ontstaat een breuk met die mythische wereld. Dan kan een volwassen geloof ontstaan of juist niet. Maar de neiging tot idealisatie zal een wezenlijk deel van het latere leven blijven.

Verdringing

Gevoelens die niet kunnen verwerkt worden in de kindheid worden verdrongen en komen later terug. Het gevoelde (onvermijdelijke) tekortschieten van de moeder kan overslaan in gevoelens van onveiligheid, schaamte, verlatenheid, achterdocht. Die blijven ook bij volwassenen aanwezig.

We kunnen vanuit schuldgevoelens het beeld van een strenge, zelfs wrede God overhouden. Elk onheil of elke tegenslag is dan een straf van God. Luther bijvoorbeeld heeft levenslang het gevoel gehad dat God hem vervolgde.

De Lutherse leer van *sola gratia* gaat niet toevallig in tegen het godsbeeld dat we alles verdienen, zowel het goede als het kwade dat ons overkomt. Zelf hebben we, volgens de *sola gratia* geen enkele verdienste aan de verlossing. Het gaat immers om onverdiende genade. Omgekeerd 'verdienen' we ook niet het kwaad dat ons overkomt. De schuldcultuur was dominant in het preconciliair geloof en dit ondanks de waarschuwingen in de bijbel, ook bij monde van Jezus.

Hechtingstheorie

Vele jongeren worstelen tegelijk met de nood aan hechting en de angst ervoor, vooral voor langdurige binding. Als het kind een veilige hechting met de ouders ervaart, ontwikkelt zich een geloof gebaseerd op troost en de nabijheid van God en van mensen. We spreken over interne religiositeit. Externe religiositeit ontwikkelt zich veelal als gevolg van een angstige hechting. Overbezorgde ouders reageren vanuit hun eigen angsten en veroorzaken een laag zelfvertrouwen bij het kind. Het geloof wordt dan bepaald door autoriteit en onveranderlijke waarheden en kan niet in vraag gesteld worden. Er is ook vermijdende en chaotische hechting. *(zie de tekst van de spreker op de website)*

Letterlijke Bijbellezing

De Bijbel werd niet altijd als een menselijk zoekproces naar God gelezen maar als een reeks letterlijke openbaringen door God. Het is zinvoller de Bijbel te lezen als een opeenvolging van voorlopige maar ontoereikende beelden van God die telkens weer werden bijgesteld. Op het einde van het Eerste Testament (d.i. het Oude Testament) is God beeldloos. Hij lijkt wel afwezig. Het Eerste Testament is vol van idealisaties van God, die een bijzondere band met zijn uitverkoren volk zou hebben. Tegen dit collectief narcistisch beeld van God reageren de profeten en Jezus.

Ook de westerse filosofie heeft bijgedragen tot het denken in beelden over God. Heidegger zal het voorstellende denken dat sinds de Verlichting de filosofie beheerste, in vraag stellen.

God zonder beelden

Onze tijd leeft van idolen met wie we ons kunnen identificeren. Een idool is een gestold beeld van de andere. In een icoon daarentegen wordt zichtbaar wat onzichtbaar en onkenbaar is. Jezus kan als icoon van God gezien worden. Het gaat primordiaal om God. Jezus verwijst naar God, Hij staat niet op Zichzelf. Jezus is het zichtbaar worden van God. Hij wijst alle idealisaties van Hemzelf af. Niemand heeft God ooit gezien. Beelden verhinderen dat het Goddelijke naar ons kan toestromen, dat God zelf God kan zijn. Daarom moeten we over God meer aan de hand van verhalen spreken en preken. Daardoor krijgt de ander ruimte om een eigen invulling te geven in zijn/haar groei en zoekproces.

Een andere weg om van beelden weg te komen is volgens Marcel de weg van rituelen en symbolen. Het brood dat we breken in herinnering aan Jezus is niet 'maar' een symbool, maar een symbool in de volwaardige betekenis van het woord, dat 'werkzaam' tegenwoordig stelt. Boven het symbool staat geen rationaliteit meer, zoals de verlichtingsfilosofen meenden. Niet vanuit mijn projectie, maar door de symboliek in het ritueel kan ik God toelaten naar mij te komen. Dat is de zin van alle sacramenten, niet in het minst in dat van de eucharistie.

Ten slotte is er de mystieke weg van de negatio. Meister Eckhart zei: "Ik bid God dat Hij mij van (het beeld van) God zou bevrijden".

Over Eckhart hoort u meer in december.

Gilbert Lenssen

Praktisch:

Bekijk het atelier met Marcel Braekers:
<https://www.dominicanen.tv/nl/nieuws/marcel-braekers/1440-marcel-braekers-001>

En/of lees zijn tekst en ander materiaal op het Forum van de website van Sint-Paulus.

Volgende ateliers:

Woensdag 16 november: Het evangelie volgens Lucas, met Patrick Lens o.p.

Woensdag 14 december: De mystiek van Meister Eckhart met Marcel Braekers o.p.

DUURZAME SINT-PAULUS

Open Monumentendag 2022 zoomde in op de duurzaamheid van openbare gebouwen en hun omgeving, een thema dat op het lijf van de Sint-Paulussite geschreven staat. Een tiental gespecialiseerde 'cryptegidsen' van de Sint-Paulusvrienden stond paraat om dappere bezoekers het ondergrondse middeleeuwse klooster en de bijhorende kerk te tonen, en dat deden ze die 11de september wel 23 keer.

Duurzaamheid gedurende 750 jaar, weer een reden om fier te zijn op Sint-Paulus.

Geen Allerzielen zonder vagevuur en aflaten

DOLENDE DODEN

Alle jongeren zijn vertrouwd met 'Halloween', het griezelfeest overgevaaid uit de States dat 'gevierd' wordt op de vooravond van Allerheiligen. Die katholieke hoogdag kennen we ook goed omdat we dan een vrije dag hebben en naar het kerkhof trekken. Maar Allerzielen, wat was dat ook alweer?

Het is een beetje raar. Op Allerzielen zouden we onze doden moeten herdenken, onze overleden vrienden, tantes, ouders, grootouders, broers, soms ook onze kinderen. Toch doen we dat 'en masse' daags voordien, op 1 november, op Allerheiligen. Dat die dag niet alleen de schoolgaande jeugd maar iedereen vrijaf heeft, is daar allicht niet vreemd aan.

Enkel de westerse katholieke Kerk viert Allerzielen daags na Allerheiligen. De oosterse Kerken houden verschillende herdenkingen voor de overledenen gedurende het jaar. Anglicanen ook, maar het gros van de protestanten moet er niet van weten om de eenvoudige reden dat zij het vagevuur nonsens vinden. Ondanks verwoede katholieke pogingen is er niks over terug te vinden in de Bijbel

Vagevuur

Allerzielen is immers onlosmakelijk verbonden met dat vagevuur. Alle christenen geloven dat ze na de dood naar de hemel of de hel verhuizen, al naargelang van onze aardse woorden en daden. Voor de katholieke Kerk moet je evenwel bijna de status van een heilige bezitten om meteen de hemel binnen te treden, dus passeert bijna iedereen langs het vagevuur.

De duur van het verblijf in het purgatorio (*La Divina Commedia van Dante*) varieert. Wie veel zonden op haar of zijn kerfstok heeft, mag wat langer sudderen dan hij of zij die nauwelijks wat mispeuterde. Door te bidden voor het zielenheil van de overledenen, kunnen we dat verblijf wat inkorten en dat is er wat gebeurt of zou moeten gebeuren op Allerzielen.

Vagevuur uit *Les très riches heures du duc de Berry*

Het vagevuur zou in de 4de-5de eeuw bedacht zijn om een 'oplossing' te vinden voor ongedoopte gestorven kinderen. Zij waren immers niet bevrijd van de erfzonde en dus (theoretisch) voor eeuwig veroordeeld. Onder meer Augustinus vond dat er een beetje over – baby's kunnen moeilijk zondigen – en dus bood een tijdelijk verblijf in het vagevuur een uitweg.

Het feest van Allerzielen is van recentere datum. In de 10de eeuw vroeg abt Odilo van Cluny de gelovigen in Bourgondië om de dag na Allerheiligen alle overledenen te herdenken. Daarvoor baseerde hij zich op een oude Spaanse monastieke traditie. Pas in de 14de eeuw werd het algemeen gevierd om de vele anonieme pestslachtoffers uit het vagevuur te krijgen.

'Daags nadat de strijdende Kerk zich verheugd heeft om de triomf met Kristus van haar Heiligen, smeekt zij de Heer, voor allen die reeds uitverkorenen zijn, maar nog niet voldoende gezuiverd en gereed om God te aanschouwen' - 'Door overtalrijke Misoffers (elke priester mag vandaag drie Missen opdragen) vragen wij het volledig geluk voor alle overleden gelovigen. De stemmingszangen zijn bedoeld als een smeking om het licht en de vrede, ofwel als een waarschuwing voor de levenden, die op hun stervensdag geoordeeld worden'

Uit 'Zondagmissaal - Voor het volk vertaald en verklaard door P.J. Windey S.J.', Mechelen, 1948.

Aflaten

Het zou bij een onschuldige theologische spitsvondigheid gebleven zijn, ware het niet dat een korter verblijf in dat vagevuur niet enkel via gebeden kon verkregen worden, maar ook via aflaten. Zo'n document was niet alleen handig voor de overledenen, maar ook voor jezelf. Om een te vrezende oponthoud in het vagevuur in te korten of weg te 'vagen'.

Met een bedevaart naar Rome of Jeruzalem schoot je al een heel eind op, de minder sportieven kochten gewoon een aflat. Dat zorgde voor een lucratief handeltje, dat begin 16de eeuw ongekende proporties aannam. De dominicaan Johan Tetzel blonk daarin uit, tot afgrijzen van Martin Luther. Met een deel van de opbrengst van die aflaten werd de nieuwe Sint-Pieters in Rome gefinancierd.

Kerkhof Souillac - Eigen foto

Voor zover wij weten zijn aflaten vandaag de dag niet meer te koop. Je kan ze wel nog verkrijgen door te bidden voor de overledenen op Allerzielen. Enkel dan. De Apostolische Penitentiaria – één van de drie rechtbanken van het Vaticaan – besliste echter twee jaar geleden dat dit wegens corona voortaan mag gedurende de hele maand november.

Bidden

Het vagevuur bestaat bij gratie van de mens en zijn Kerk. De kans dat het begrip op termijn verdwijnt en daarmee dus ook het nut van aflaten, is niet onbestaande. Zelfs een conservatief als Joseph Ratzinger toonde zich in 1984 – dus voor hij Benedictus XVI werd – voorstander van het afschaffen van de 'hypothese' van het vagevuur.

Laten we intussen vooral verder gaan met de traditie van Allerzielen en die dag bidden voor onze dierbaren die overleden zijn. Een gelovige hoeft daar niks voor te krijgen, zeker geen aflat, het brengt hem wel dicht bij de afgestorvene en laat hem nadenken over de eindigheid van het aards bestaan. Dat volstaat.

Guido Meeussen

Bronnen: wikipedia; historiek.net; kn.nl; zondagmissaal uit 1948

PAULUS TREEDT NAAR BUITEN

SMILE, YOU'RE ON TELEVISION

De eerste zondag van september kon heel Vlaanderen de eucharistieviering in onze kerk volgen. Daar had onze pastoor Didier voor gezorgd. Als hij vooraf had geweten dat er zoveel kwam bij kijken, had hij waarschijnlijk nog eens twee keer nagedacht. Maar de strakke regie van de VRT, de ijzeren discipline van de dominicanen-voorgangers en een talrijk opgekomen publiek, maakten dat deze tv-mis ongetwijfeld tot één van de best bekeken uitzendingen van het jaar zal uitgeroepen worden.

DAG DER ZEELIEDEN

Iedereen in Antwerpen weet dat Sint-Paulus de kerk is voor varenden en andere havengebruikers. De mis ‘voor de zeelieden’ is dan ook één van onze jaarlijkse tradities die we in september graag in ere houden.

Zeevaart is een internationale activiteit. De oecumenische misviering sloot daar mooi op aan. De religieuze diversiteit van de aanwezigen en de vele talen die tijdens de viering gesproken werden getuigden ervan.

Vele vaandels werden fier omhoog gehouden door de dragers. Het blijft duidelijk een eer en een genoegen om die te mogen torsen in Sint-Paulus.

MARIAPROCESSIE

Op de tweede zondag van oktober werd het miraculeuze beeld van Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans heel voorzichtig naar buiten gedragen. Nog niet te ver, blokje rond, het deed haar deugd, na twee coronajaren.

Over de odyssee van een dood koppel

VERBODEN TE LIGGEN

Sinds de 19de eeuw beklagen bezoekers van de Sint-Pauluskerk zich erover dat het verboden is om rond te lopen en de kunstwerken te bekijken tijdens de erediensten. We weten nu dat het ook 'verboden' is om zichtbaar te liggen in de kerk, zelfs al ben je dood. Of waarom een grafmonument in Bokhoven net zo goed in onze kerk had kunnen staan.

Die kennis hebben we te danken aan Herman Meeus van de Heemkundige Kring van Wommelgem, die ons het merkwaardige verhaal vertelde van een uniek grafmonument¹. Engelbertus II van Lier van Immerseel (1612 – 1652) was graaf van Bokhoven en heer van Loon, Wommelgem, Itegem en Hameyden. Hij was gehuwd met Helena de Montmorency (1610 – 1648), prinses van Robeque².

Helena en haar man woonden meestal op het kasteel in het Brabantse Loon op Zand. In juni 1648 maakten de graaf en de gravin hun testament, waarin zij de wens uitten om begraven te worden in de katholieke kerk van Bokhoven (bij 's Hertogenbosch). Ze veranderden al kort daarna het testament uit vrees voor het verlies van godsdienstvrijheid in hun graafschap, zodat ze uiteindelijk niet Bokhoven maar de predikherenkerk in Antwerpen als hun laatste rustplaats aanduidden.

Helena overleed de 13de juli van datzelfde jaar. Nog dezelfde dag bracht men haar lichaam naar 's Hertogenbosch en vijf dagen later (in de zomer!) naar Antwerpen. Na twee dagen kwam men met het lijk bij de predikheren aan: *'20 julius, de gravinne van bouhoven met de gemeynte solemnellyck gesoencken'*. Pas in oktober 1648 werd Helena bijgezet in een grafkelder in de Sint-Pauluskerk, voorheen lag ze eventjes op het

kerkhofje, nu de calvarietuin³. Er werd soms behoorlijk heen en weer gesleurd met een dode mens in die tijd.

Haar grafsteen vind je niet meer, want ze werd waarschijnlijk al in de jaren na haar dood naar de kerk van Bokhoven overgebracht, waar ze vandaag nog steeds met haar Engelbert verenigd ligt⁴. Waarschijnlijk sprak Pieter Génard⁵ daarom niet over een graf voor Helena in Sint-Paulus, maar wel over een lijst van herdenkingen in het klooster van de dominicanen naast de Sint-Pauluskerk, waar Helena op vermeld stond.

De tekst over Helena op de lijst in de regelkapel vermeldde dat er op elke verjaardag van haar sterfdag een gedenkmis werd gehouden: "13 juli, dag van de vooraanstaande dame Helena de Montmorency, gravin van Bouhoven, met ochtendlijke klaagpsalmen, enz., terwijl er 4 kandelaars op het altaar en 4 in het graf zouden moeten geplaatst worden". Dat wijst erop dat er een ruim graf met Helena aanwezig was en dat er door Engelbert een bedrag aan de dominicanen is geschonken om eeuwig voor haar zielenrust te bidden.

¹ Het volledige verhaal van Herman Meeus is in juli 2022 verschenen in 'De Krijter', het viermaandelijks tijdschrift van de Heemkundige Kring van Wommelgem. Ik heb de voor ons essentiële elementen voor dit verhaal geselecteerd en bewerkt, met toestemming van de auteur en er mijn bevindingen aan toegevoegd. Ook de meeste foto's bij dit artikel zijn ons door Herman Meeus bezorgd.

² Verschillende bronnen zijn het oneens over welke stad of streek er met Robeque bedoeld wordt, maar Roubaix in Noord-Frankrijk is een goede kanshebber.

³ Onder de trappen van het hoogkoor of nabij de Mariakapel, ook hier spreken bronnen elkaar tegen.

⁴ Mogelijk gaat het enkel om het hart van Helena, dat weten we niet zeker.

⁵ Pieter Génard, Verzameling der Graf- en Gedenkschriften der provincie Antwerpen, Vijfde Deel – Kloosters Antwerpen, Antwerpen editie 1873

Transcriptie van de tekst op het contract

Op h[uijden. dato onders[taend]] heeft Sijne Genaede mijn heere Engel[bert van] Immerselle Graeve van Bochoven en des h. Roomsche Rijcx etc aenbesteedt aen Sr. Artus Quellino gelijk [den selven] Quellinus heeft aenveert ende aengenomen [te maecken] ende te stellen inde PP Predicheeren kercke tot Antwerpen eene tombe naer vuytwijsen Ende volghens den voetmaet vande hoochde, breydde, ende le[ng]de hier onder ghestelt: de materiaelen sullen wesen van marber te weten het ghene hier int wit staet van witten marber, het swart van swarten, ende het roodt van rooden marber; Soo sal oock den selven Quellinus gehouden sijn te maecken dat de [voor]s. tombe volcomentlijck ende effectivelijck ghestelt op haer behoerlijcke plaetse ten vuytersten ende ten langsten binnen een Jaer naer dato deser Voor al het wel[gem(elte)] te weten soo van materiaelen, maecken ende stellen welghemelte Sijne Genaede sal betaelen aenden selven Quelline de somme van duijtsent pattacons. des Toorcon is dese bij Sijne Genaede ende voorn[oemde] Sr. Quellino onderteeckent op den Castele van Loon den 20. Junij 1649. Is oock mede bespreeck ende conditio dat voorn[oemde] Tombe vijff voeten breet moet wesen. Oorconden als boven.

*E d'Ymerselle Graeff van Bonchove
Artus Quellien*

SLAAP IN MARMER

Engelbert maakte bijna een jaar na de dood van zijn vrouw een contract met beeldhouwer Artus Quellinus de Oude (1609 – 1668) om een praalgraf voor hem en Helena te ‘maecken ende te stellen in de PP Predicheeren kercke tot Antwerpen’⁶. Het contract is bewaard gebleven en bevindt zich vandaag in het archief van Erfgoed’s Hertogenbosch. Het document toont boven de tekst ook de eerste ontwerptekening.

Quellinus maakte de graftombe, maar ze werd geplaatst in het kerkje van Bokhoven en niet in Sint-Paulus. Misschien bedacht Engelbert zich omdat het in die

periode nog altijd onrustig was in de zuidelijke Nederlanden en was hij van mening dat het veiliger zou zijn in een uithoek van Brabant. Maar misschien was er ook een andere verklaring.

Quellinus maakte voor de graaf contractueel een graftombe in Vlaamse barok met zwart, wit en rood marmer. Op het praalgraf werden Engelbert en Helena afgebeeld alsof ze in een diepe slaap verzonken zijn. We vonden een beschrijving uit 1927 die het mooi zegt: ‘Rustig, in gemakkelijke houding, met een weinig opgetrokken knieën, liggen de personen hier neder, met hoofd en schouders op het dikke ingedrukte kussen; de handen der gravin zijn even bijeen gevoegd, terwijl de graaf eene hand op de borst heeft liggen en de andere wat lager; de gelaatstrekken toonen eene lichte sluimering. De plooiën van kleet en mantels hebben een zoo natuurlijken val, dat het schijnt of de daar rustende personen die zelf om zich heen getrokken hebben: de slaap is hier in marmer weer gegeven’.

⁶ Artus Quellinus was geen onbekende in Sint-Paulus, waar hij een drietal werken voor maakte. Deze Artus ‘de Oude’ werd beroemd dankzij zijn marmeren beeldhouwwerken voor het Amsterdamse stadhuis, nu het ‘Paleis op de Dam’. Het was in die periode rond 1650 dat hij het praalgraf maakte.

Misschien was die knusse, ontspannen lighouding van het echtpaar wel de reden waarom het praalgraf niet in de Sint- Pauluskerk in Antwerpen werd geplaatst. Overledenen werden in die tijd niet meer liggend, maar bij voorkeur knielend afgebeeld. Zo voldeed het prachtige praalgraf van Quellinus wellicht niet aan de kenmerken van een grafmonument in de Antwerpse predikherenkerk.

De Antwerpse dominicanen, geroemd voor hun architectonische en kunstzinnige totaalconcept, zagen het wellicht niet zitten om een 'slapend echtpaar in bed' en dan nog in een stijl van voorbije eeuwen bij de barokke monumenten van de knielende Michael Ophovius en de knielende markgraaf Van Varick en Anna Damant te plaatsen. Zelfs de twee jongere monumenten op ons hoogkoor hebben diezelfde knielende houding voortgezet in de 17de en de 19de eeuw.

PIJNLIJKE KNEEEN

Quellinus bedong voor het maken van de graftombe een vergoeding van 1.000 patacons, wat vandaag 15.000 à 20.000 euro zou betekenen. Het meesterwerk was klaar rond 1650 en het praalgraf werd van het atelier in Amsterdam naar Bokhoven vervoerd en daar geplaatst. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de kerk van Bokhoven zwaar beschadigd, maar niet het monument. Pastoor van der Spank vertelde dat het praalgraf helemaal was ingepakt met zandzakken en stro. Vandaag liggen Engelbert en Helena nog altijd onder de trappen van het hoogaltaar in de kerk van Bokhoven begraven.

Van één ding zijn we zeker: hun knieën zullen er beter aan toe zijn dan die van Van Varick en zijn vrouw in Sint-Paulus.

Armand Storck

H.J.M. Ebeling, Het praalgraf Immerzeele-Montmorency te Bokhoven, in 'Buiten' 21ste jaargang, nr. 9, 1927. Zijn artikel is een belangrijke bron en licht een sluiër op over hoe onderhandelingen met de predikheren er aan toe gingen in het midden van de 17de eeuw (bemerkt dat er toen niet over het praalgraf werd gesproken): *'De graaf moest nu voor het graf gaan zorgen, en om de plaats daarvoor in de bedoelde kerk te bespreken en ook de officieele begrafenis te regelen, zond hij twee zaakgelastigden, zijn administrateur Willems en zijn advocaat G. van Herlaer, naar Antwerpen, die hem op 27 Sept. 1648, elk bij afzonderlijke schrijven, hunne onderhandelingen, met den Prior van het klooster berichtten. De advocaat schreef, dat hij over den grafkelder gesproken had en de administrateur, dat het lichaam der gravin op 8 October in de kerk zou worden gebracht en daags daarna begraven. De H. Dienst zou geschieden in tegenwoordigheid van al de Paters, in het koor, voor het zwart gemaakte Hoogaltaar, zou eene tombe geplaatst worden, welke het lichaam zou vervangen om daarbij de noodige en gebruikelijke godsdienstplechtigheden voor de zielerust der gravin te verrichten. Op het altaar zouden zes kaarsen branden en om de tombe acht, zonder toortsen'.*

Programma voor november en december

KAARSJESTIJD

We hebben dezer dagen niet echt het gevoel dat er wat te vieren valt. We kijken eerder schoorvoetend uit naar de eindejaarsfeesten. Laten we daarom in december samen kaarsjes aansteken tijdens de advent. In november mogen we er ook uitblazen want er zijn twee jarigen!

NOVEMBER

Missa Brevis BWV 234 van J.S. Bach – Orkestmis

dinsdag 1 november, 10u30 – kerk (viering van Allerheiligen)

Vorig jaar zette onze muzikdirecteur Bart Rodyns voor Allerheiligen de eerste van vier Lutherse missen op het programma, de Missa Brevis BWV 233. Hij houdt niet van half werk en brengt daarom op 1 november de tweede, de Missa Brevis BWV 234. Pastoor Didier Croonenberghs o.p. gaat de plechtige eucharistieviering voor. Het Euterpe Baroque Consort en het Utopia Ensemble zorgen voor een ongetwijfeld prachtige uitvoering.

De vier Lutherse of kleine missen van J.S. Bach zijn wat mysterieus. De teksten zijn in het Latijn, wat erg ongebruikelijk is voor J.S. Bach. Ze bestaan alleen uit een Kyrie en een Gloria en ze zijn samengesteld uit delen van reeds bestaande cantates, waarop Bach nieuwe teksten heeft voorzien. Het zijn zogenaemde parodieën, die niet altijd populair waren, bijvoorbeeld in de tweede helft van de 19de eeuw. Gelukkig denkt Bart daar nu anders over.

Ode aan César Franck: ‘Mon orgue, c’est un orchestre’ – Orgelmis met thema

zondag 6 november, 10u30 – kerk

Kiran Joy o.p. gaat deze viering voor en Anton Milh o.p. verzorgt de preek. Het muzikale woord geven we aan titularis-organist Bart Rodyns.

Op 10 december blaast César Franck 200 kaarsjes uit. Heel wat cultuurhuizen in België programmeren daarom dit jaar het werk van deze Luikse componist. De Sint-Pauluskerk mag daarin niet ontbreken.

‘Hohe Messe’ van J.S. Bach met Muzikaal Ensemble Alegría – Concert

Vrijdag 18 en zaterdag 19 november, telkens om 20u – kerk

Ook Muzikaal Ensemble Alegría heeft een verjaardag te vieren. Het bestaat dit jaar 25 jaar. In februari vierde het dat een eerste keer met de Messiah van G.F. Haendel. Omdat het zoveel van de Sint-Pauluskerk houdt, komt het ensemble nog eens terug, op zowel vrijdag 18 als zaterdag 19 november. Dit keer staat de integrale uitvoering van de Messe in h-moll van J.S. Bach op het programma.

Praktisch:

Ingang via Veemarkt

Ticketprijzen: 25 euro (10 euro voor - 25-jarigen)
aan de kassa: + 2 euro

Tickets via kaarten@alegria-online.be
of tel. 03 239 26 08

Voorverkoop tot 13 november

Meer info via alegria-online.be

‘Deutsche Messe’ van F. Schubert – Koormis

Zondag 20 november, om 10u30 – kerk (viering van Sint-Cecilia en Christus Koning)

Pastoor Didier Croonenberghs o.p. sluit het kerkelijk jaar af en viert de Grande Dame van de muziek, de Heilige Cecilia, met een meezinger van formaat, de Deutsche Messe van F. Schubert.

Samen zingen zat er de afgelopen twee jaar weinig in en al zeker niet met 300 (!) koorleden van over heel Vlaanderen. Dirigent Erik Demarbaix houdt ze dit jaar opnieuw in toom en toon. De moedigen onder de kerkgangers worden hartelijk verzocht om uit volle borst mee te zingen.

Dymphna Vandenaabeele (cor anglais) – solistenmis

Zondag 27 november, 10u30 – kerk (eerste zondag van de advent)

Francis Akkara o.p. gaat voor op deze eerste zondag van de advent.

Engelse hoorn of ‘cor anglais’

De ‘cor anglais’ (Engelse hoorn) of althobo ontwikkelde zich in de 17de eeuw uit de ‘oboe da caccia’ (jachthobo). De benaming ‘Engelse hoorn’ is verwarrend, want er is geen connectie met Engeland en ook niet met een hoorn. Waarschijnlijk werden de Franse woorden ‘angle’ (hoekig) en ‘anglais’ (Engels) met elkaar verward en zo werd het instrument een ‘Engelse hoorn’ i.p.v. een ‘hoekige’. Hij wordt bespeeld met een koperen mondstuk waarop het riet is aangebracht. De vingerzettingen en kleppen zijn gelijk aan die van de hobo. Omdat de gaten verder uit elkaar staan dan op een gewone hobo kreeg deze althobo een kromming voor betere bespeelbaarheid.

De moderne, rechte althobo met zijn karakteristieke bolvormige klankbeker is gebaseerd op Henri Brods ‘cor anglais’ uit 1839. Vooral Franse componisten maakten gebruik van het instrument, maar ook Bach, Purcell en anderen gaven hem een rol in orkestcomposities.

Hij is gestemd in F, een kwint lager dan C, die gebruikt wordt voor de hobo. De klankkleur is dus eigenlijk die van een lagere hobo. De klank is weemoedig en melancholisch. In het orkest speelt de althobo soms de 3de hobo-partij.

Dit uitzonderlijke instrument zal weerklanken in onze kerk dankzij Dymphna Vandenaabeele Als 10-jarige ging ze hobo studeren bij Jan Wauters in Brugge. Orkestervaring deed ze onder meer op bij het *Filharmonisch Jeugdorkest van Vlaanderen* o.l.v. Robert Groslot en het *Nationaal Orkest van België* (Dirk Brossé). In 2008 krijgt ze de prestigieuze prijs Ingeborg Köberle aan het Koninklijk Conservatorium van Brussel en behaalt ze haar meesterdiploma voor hobo met grootste onderscheiding bij Paul Dombrecht.

Dymphna volgde masterclasses bij Joris Van den Hauwe, Jacques Tys, Thomas Stacy, Alfredo Bernardini en andere. Ze speelde in orkesten en ensembles als de *Mannheimer Hofkapelle*, *Anima Eterna*, *Il Gardellino*, *Bach Concentus*, *Il Fondamento*, *La Petite Bande*, *Les Agrémens*, *Euterpe Baroque Consort*. Sinds maart 2010 maakt ze deel uit van de *Koninklijke Muziekkapel van de Gidsen* o.l.v. Yves Segers waar ze promoveerde tot eerste solist Engelse hoorn.

Als lid van het *Odysseia Ensemble* speelt ze solowerken en kamermuziek uit de klassieke periode en de actuele hedendaagse muziek.

Bronnen:

Bozhidar Abrashev en Vladimir Gadjev, *De geïllustreerde encyclopedie van muziekinstrumenten*, uitgeverij Könemann

Muziekinstrumenten. De geschiedenis van de muziek en het orkest, Veltman Uitgevers

DECEMBER

'Gloria in D' van A. Vivaldi - orkestmis

zondag 4 december, 10u30 – kerk (viering Sint-Elooi, tweede zondag van de advent)

In 2021 stond het al gepland, maar dit jaar gaat het echt door: de 'Gloria' van A. Vivaldi tijdens de viering voor Sint-Elooi, uitgevoerd door het Euterpe Baroque Consort o.l.v. Bart Rodyns. De plechtige eucharistieviering zal worden voorgedaan door pastoor Didier Croonenberghs o.p.

Vivaldi ontving zijn priesterwijding op 23 maart 1703. Hij kreeg al snel de bijnaam Il Prete Rosso (de rode priester), wat naar zijn rode haardos verwees of misschien wel zijn temperament.

Hij werd violist, leraar en dirigent in het beroemde meisjesweeshuis van Venetië, het Ospedale della Pietà. De musicerende wezen stegen snel in aanzien, ook in het buitenland. Omdat meisjes eigenlijk geen muziek mochten spelen, gaven ze concerten van achter een doek in het achterste deel van de kerk. Het grootste deel van zijn concerti, cantates en gewijde muziek schreef Vivaldi voor het Ospedale en de musicerende meisjes.

A-koor o.l.v. Patrick Windmolders - koormis

Zondag 11 december, 10u30 – kerk (derde zondag van de advent)

Anton Milh o.p. zal op deze derde zondag van de advent voor de eerste keer de eucharistieviering voorgaan als priester. Hij zal onmiddellijk zijn mooiste stem moeten bovenhalen want het A-Koor o.l.v. Patrick Windmolders is van de partij voor de muzikale omkadering.

Het A-koor heeft op 4 september ook onze televisiemis opgeluisterd. Dit 50-koppig gemengd koor uit Berchem is vertrouwd met J.S. Bach, G.F. Händel, F. Mendelssohn en J. Brahms, tot hedendaagse koorcomponisten als E. Abrath, O. Gjeilo, Z. Preisner, J. Runestad, E. Whitacre en zelfs David Bowie en Jacques Brel. In 2021 werd hun deelname aan de World Choir Games bekroond met een gouden diploma.

Advent met Bach en Brahms - orgelmis met thema

Zondag 18 december, 10u30 – kerk (vierde zondag van de advent)

Kiran Joy o.p. gaat de laatste zondag van de Advent en tegelijk de laatste orgelmis met thema van het jaar voor. Titularis-organist Bart Rodyns sluit de adventsperiode af met werk van J.S. Bach en J. Brahms.

Caroline De Wever

Calvarietuin decor voor nieuwe single

dEUS BESTAAT!

Op een septemberochtend heerste enige commotie in onze calvarietuin. Zandstenen engelen bezwogen zachtjes hun vleugels, profeten wiegden ritmisch over en weer en Maria Magdalena, hoog boven op haar grot, genoot van nieuwe melodieën.

Tom Barman van dEUS regisseerde de opname van een nieuwe clip in de tuinen van Sint-Paulus. Hij bracht veel jong volk mee, een twintigtal tieners, een actrice, een raaf (gigantisch van dichtbij) en een ploeg technici.

Fans van dEUS zitten er al heel lang op te wachten, maar in februari is het eindelijk zover: na 10 jaar komt er weer een nieuwe plaat van de populaire band. De op onze site opgenomen clip begeleidt de single die begin november gereleased wordt. Uw Paullus krijgt van Tom Barman de persprimeur om de titel van de single vrij te geven: ‘How to replace it’ en het kon niet op, we kregen nog een interview(tje) ook!

“Ik wil dat de single en de clip impact hebben, omdat het tien jaar geleden is dat we nog iets hebben uitgebracht. Vooral de calvarietuin van Sint-Paulus met de levensgrote beelden was voor mij het ideale magische decor om dit verhaal te visualiseren. Het gaat over een droom, waarin een matriarchale figuur een groep jongeren instructies geeft voor een processie. Om het magische en dominante te benadrukken, draagt ze een raaf op de arm en haar kledij en die van de jongeren verwijzen naar vroegere tijden”.

Tom ging tijdens het interview ook dieper in op wat hij met de tekst bedoelt en refereerde naar zijn jeugd. “Ik ben katholiek opgevoed en houd van mijn tijd bij de jezuïeten een passie voor koren en ‘samen’ zingen over. De tekst en de clip van de single bevatten religieuze verwijzingen en de jonge mensen vormen het koor. Samen zingen scheidt een band en versterkt de overdracht van informatie en emotie”.

Voor en tijdens de opname van de clip merkte Tom de veelvuldige aanwezigheid van Maria Magdalena op, in en rond de Sint-Pauluskerk. “Ik wist dat niet voor ik naar Sint-Paulus kwam om te filmen, maar haar vele beelden

pasten volledig in het verhaal. Een sterke vrouw, een voorbeeldfiguur en daar komt bij dat mijn moeder Maria Magdalena heet, dat scheidt een band”.

Wij houden in de komende dagen alvast onze oren en ogen wijd open!

Armand Storck

VERLOREN KONINGEN

In de vorige PaulLus kon u lezen dat het gerestaureerde KMSKA verschillende werken in bezit heeft die oorspronkelijk in onze kerk hingen. We belichten in dit nummer een prachtig schilderij van Abraham Janssens, de 'Aanbidding der Koningen'.

Abraham Janssens van Nuyssen (ca 1575-1632) was een Antwerpse barokschilder. Om zich te onderscheiden van andere schilders met dezelfde naam noemde hij zich Abraham Janssens van Nuyssen, de familienaam van zijn moeder. Hij is vooral bekend van zijn grote religieuze en mythologische werken, die de invloed van Caravaggio verraden. Tot aan de terugkeer van Rubens uit Italië, is hij de toonaangevende historieschilder in Vlaanderen.

Abraham Janssens wordt in 1606 deken van het Sint-Lucasgilde. Kort daarna bestelt de Antwerpse stadsmagistraat bij hem een schilderij om de schoorsteen van de statenkamer in het stadhuis te sieren, Allegorie van de Schelde, met de personificaties Scaldis en Antverpia. In die prachtige zaal voeren de Verenigde Provinciën en Spanje vredesonderhandelingen die zullen uitmonden in het Twaalfjarig Bestand (1609). Het schilderij, dat uit hetzelfde jaar dateert, bevindt zich vandaag ook in het KMSKA.

Ongeveer acht jaar later schildert Abraham Janssens de *Aanbidding der Koningen*. Het paneel (230 x 209 cm) stelt een tafereel voor, gebaseerd op een passage uit Mattheüs (2: 1-12), die het bezoek van drie wijzen of koningen aan het pasgeboren Kind beschrijft. Chronologisch en thematisch - en ook qua afmetingen - zou het perfect bij de 15 Mysteriën gepast hebben. Maar daarvoor werd het, voor alle duidelijkheid, niet gemaakt.

Het schilderij is een gedenkstuk dat hoorde bij het epitaaf van Paschasius Engelgrave, de schoonbroer van Abraham Janssens. Paschasius sterft in 1616 en mogelijk heeft weduwe Maria Janssens bemiddeld of betaald voor het kunstwerk. Twee zonen van de overledene zijn op dat moment dominicaanse broeders in het Antwerpse klooster, dat heeft ongetwijfeld mee een rol gespeeld. Hoewel het schilderij niet gedateerd is, zijn de meeste onderzoekers het erover eens dat het tussen 1616 en 1619 werd geschilderd, wat overeenkomt met het overlijdensjaar van Paschasius.

Bronnen uit het archief van de Sint-Pauluskerk, de verzameling grafinscripties van P. Génard en 19de-eeuwse catalogi van het KMSKA geven aanwijzingen dat de *Aanbidding van de koningen* te vinden was op de plek waar nu *Maria redt de drenkelingen* van Jules Pécher te bewonderen is, in de zuidelijke zijbeuk van het kerschip.

Terug naar *De aanbidding*, de kunstenaar creëert beweging door de compositie rond een diagonaal te bouwen, wat toen erg gebruikelijk was. Ze loopt van de denkende Jozef rechtsboven tot de onderkant van het gewaad van een koning linksonder. Ook Rubens hanteert vaak een diagonale compositie. Op de voorgrond Melchior die goud meebrengt als geschenk en natuurlijk Maria met op haar schoot het Kind. Jezus is al een stevige knaap die nieuwsgierig naar de goudstukken grijpt. Opmerkelijk is de figuur met lauwerkrans die zich op de voorgrond manifesteert en met een toorts het gebeuren belicht.

In 1798 belandde het met olieverf geschilderd paneel bij de zogenaamde Ecole Centrale du Département des Deux-Nèthes, een mooie naam voor het depot van een verzameling kunstwerken, die door de Franse revolutionairen uit kerken en kloosters werd onttreemd. In 1810 werd het door die Ecole overgedragen aan het toen door Napoleon opgerichte Antwerpse museum, het latere KMSKA.

In 1627 maakt Abraham Janssens een tweede schilderij voor de toenmalige predikherenkerk, *Christus op bezoek bij Martha en Maria*. Een vredig tafereel, geïnspireerd op het evangelie van Lucas. Dit schilderij hangt vandaag in de pandgang van het vroegere klooster van de Sint-Pauluskerk.

Walter Geluyckens

Bronnen:

Pieter Génard, Grafchriften Antwerpse kloosters

19de-eeuwse catalogi KMSKA (die correct de oorsprong van *De aanbidding* vermelden)

Archief van de Sint-Pauluskerk, PK 197

Inge Schoups en Johan Veeckman, Antwerps stadhuis, een verhaal van 450 jaar

Facebook-hitparade van september en oktober

MINIATUURTJES

ENGELTJES VAN DE MAAND

We bevinden ons in een katholieke kerk waar verzoening hoog in het vaandel wordt gedragen. Op de uiterst rechtse zuil van dat altaar, niet toevallig ook op de tweede kronkel, vindt daarom nogal opvallend het einde van de vijandelijkheden plaats. Met een romantische (in dit geval barokke) innige kus leggen de twee engelen hùn 'dispuut' bij.

De getorste (gedraaide) zuilen van het Maria-altaar en het Sacramentsaltaar dragen tientallen engeltjes en putti die meestal met leuke dingen bezig zijn zoals muziek spelen of zomaar door het marmeren witgroen slingeren.

Op de uiterst linkse zuil van het Sacramentsaltaar (dat is het altaar waar 'Het Dispuut' van Pieter Pauwel Rubens te bewonderen valt) loopt het echter mis. We zien op de tweede kronkel een engel die op zijn rug ligt, onderdrukt door een andere die met zijn linkerhand zwaar op de neus van de andere duwt. Kortom, een gevecht in regel. De liggende engel probeert met zijn linkerhand nog vruchteloos een oog van die erboven te bereiken, maar je ziet duidelijk wie er aan de winnende hand is.

Er is geen enkel kunstwerk 'zomaar' geplaatst in de Sint-Pauluskerk. Elk fragment, hoe klein ook, past in het concept waar eeuwen aan gewerkt is. Je vindt haast geen hiaten in dat verhaal. Fotografen, zoals voor deze foto's Dany van Praet, helpen je om de kleine lettertjes te lezen.

TRICORNE

De tricorne is een hoed die populair was in de 18de eeuw, maar uit de mode geraakte rond 1800. Op het hoogtepunt van zijn populariteit werd de hoed niet alleen gedragen door de aristocratie, maar ook door de gewone burgers en maakte hij deel uit van het militaire uniform.

Dit type is veel kleiner dan andere modellen en kon daardoor gemakkelijker onder de arm weggestopt worden. Dat was handig bij het binnengaan van een gebouw waarbij de hoed (meestal) moest afgezet worden.

Ook de dominicanen waren modebewust en droegen toen eveneens een tricorne. Een bonnet was aan hen niet besteed...

DE ZON VAN THOMAS

Pieter Verbruggen de Oude sloot in 1654 een contract met de Antwerpse predikheren voor het maken van een doksaal met twee altaren en een apart altaar voor de 'Zoete naam Jezus' dat we vandaag beter kennen onder de naam 'Sacramentsaltaar'. Dat laatste altaar verving een ouder in hout. We weten hoe dat houten altaar eruit zag dankzij een inventaris uit 1616, waarvan de beschrijving van het altaar begint met: "Den Altaer van houtwerck mette figuren van Sint Thomas van Aquinen ende Sint Hiacintus, over weder syden".

In het huidige altaar, dat in 1656 werd opgeleverd, is Thomas van Aquino dan ook niet toevallig tweemaal aanwezig. Hij was immers al present op het houten altaar omdat hij de auteur was van de 'sacramentshymnen'. Pieter Pauwel Rubens heeft hem afgebeeld op het schilderij de 'Samenspraak over het Heilig Sacrament' dat nu in het altaar hangt (en dat moest verlengd worden om het in het altaar te laten passen). Pieter Verbruggen deed er nog een schepje bovenop en maakte een prachtig halfreliëf in marmer, waarop Thomas en zijn attributen staan afgebeeld.

Thomas keert zijn gezicht naar het zuiden, daar waar het overvloedige licht door de twee gotische ramen van de sacramentskapel naar binnen gutst. Zo kijkt hij naar de zon, die ook als symbool op zijn borst prijkt, als teken van de ene waarheid (er is maar één waarheid, net zoals er maar één zon is). De Heilige Geest komt nog vlug wat wijsheid in het oor van Thomas gieten.

De foto is genomen in de late namiddag, wanneer het witte marmer begint te blozen. Het warme licht flatteert de mooie kop van Thomas.

GEEN EVERZWIJNEN MAAR DASSEN

Tijdens opzoekingen over kunstwerken in de Sint-Pauluskerk beland je soms op een zijspoor dat je naar een volledig ander verhaal brengt. Dit wapenschild van de aloude en edele familie de Neuf is een goed voorbeeld. Wanneer je binnenkort een rondleiding in de crypte volgt, vraag dan de gids naar het wapenschild op de foto. Slechts goed opgeleide en ervaren rotten in het vak zullen je onmiddellijk kunnen helpen.

Simon-Balthasar de Neuf († 1740) en zijn gade Carola le Cat († 1720) lagen begraven in de grafkelder die zich vier meter onder het wapenschild bevond. Slechts een sobere grafsteen in de crypte herinnert daar nog aan. De familie de Neuf werd in de 18de eeuw eigenaar van het dorp Wommelgem, dat in de 19de eeuw het wapenschild van de familie overnam als gemeentewapen, wat vandaag nog altijd het geval is.

De heemkundige kring van Wommelgem vermeldt een leuke anekdote over de everzwijnen die talrijk op het wapen te bewonderen zijn: "Volgens overlevering heeft het gemeentebestuur van Wommelgem in de eerste helft van de 20ste eeuw de bevolking wijsgemaakt dat de koppen in het wapenschild geen everzwijnen zijn maar dassen. Vandaar ook de oorsprong van de Dasstraat. De reden was dat de jonge mannen van Wommelgem het op kermissen in naburige gemeenten regelmatig te bont maakten en daarom de weinig flatterende naam 'Wommelgemse varkens' meekregen". De everzwijnen overleefden gelukkig op het wapen, zodat het schild in de Sint-Pauluskerk niet moest aangepast worden.

TORENS VAN ANTWERPEN

Het is altijd een gunst wanneer je vanop iemand zijn dak of vanuit zijn zolderkamer een foto van de Sint-Pauluskerk mag maken. Vanop enige afstand zie je de kerk immers volledig en als je zoals bij deze foto geluk hebt, dan neem je in één beweging ook een pak andere torens van Antwerpen mee in het vizier. Jullie herkennen ze vast, van links naar rechts: Boerentoren, Sint-Paulus, de O.L.V.-toren, Sint-Andries en de bekroning van het stadhuis.

BOVEN DE HOOFDEN VAN ARGELOZE MUSICI

Het is alsof de dominicanen het ervoor gedaan hebben in vorige eeuwen. Welk beeld staat er boven de zingende mannenstemmen op het oksaal aan de noordkant mee te luisteren? Juist: de apostel Simon met zijn zaag. Dat kan toch geen toeval zijn? Wanneer musici in het kerkship zelf willen repeteren, beneden zo net voor het oksaal, dan kijken ze best niet naar boven, want daar staat de apostel Bartholomeus met zijn mes. Dat wil zeggen: met de restanten van een mes, want zo rond 1840, tijdens een repetitie van een ergerlijke pianist, kon Bartholomeus zich niet meer inhouden en ... we besparen u het niet gebeurde verhaal, we krijgen al genoeg reclamaties over onze ontsprende fantasie.

Kijk volgende keer bij uw bezoek eens naar de kleine galerijen achter de triforia van het kerkship, nog boven de apostelen. Van daaruit nam ik deze foto van repeterende musici, recht naar beneden, rakelings langs Bartholomeus. Die keer liep het goed af.

Een echt Storyverhaal

Emile Claus wordt geboren in Sint-Eloois-Vijve (1849). Hij studeert schilderkunst aan de academie van Antwerpen. In 1882 oogst Emile een eerste succes met het doek Hanengevecht in Vlaanderen, dat op het Parijse Salon wordt tentoongesteld. Net voor hij in 1883 naar Astene verhuist, maakt hij nog enkele tekeningen van Antwerpen. De Schelde met de Sint-Pauluskerk op de achtergrond mocht niet ontbreken. In 1886 huwt hij met Charlotte Dufaux.

Emile zal een belangrijke vertegenwoordiger worden van het impressionisme in België. Na zijn studiereizen naar Frankrijk en onder invloed van Claude Monet evolueert hij naar het luminisme. In 1891 schildert hij De Ijsvogels. Bij het zien van dit schilderij besluit de 26 jaar jongere kunstenares Jenny Montigny bij hem les te volgen. Ze wordt zijn minnares.

Emile Claus sterft in 1924, hij wordt begraven in Astene op het gemeentelijke kerkhof. Maar zijn vrouw liet hem ontgraven en begraven in zijn eigen tuin, omdat zijn minnares, het graf telkens vol bloemen kwam leggen.

#emileclaus

Zo, u bent weer helemaal mee. Wil u graag meer van deze leuke weetjes lezen en/of op de hoogte blijven van allerlei activiteiten in de Sint-Pauluskerk? Bezoek dan onze

Facebookpagina 'Sint-Pauluskerk Antwerpen' of onze Instagrampagina @sintpauluskerkantwerpen

Alle Facebookberichten en nieuwsjes verschijnen ook op onze website: www.sintpaulusantwerpen.be

Uw FB/IG-ploeg (Armand Storck, Walter Geluyckens, Caroline De Wever)

NOVEMBER

- Di* — 1 10u30 — Allerheiligen - Voorganger Didier Croonenberghs o.p. - Orkestmis
Missa Brevis BWV 234 van J.S. Bach
- Wo* — 2 19u00 — Allerzielen in de crypte - Voorganger Didier Croonenberghs o.p.
- Zo* — 6 10u30 — 32ste zondag door het jaar - Voorganger Kiran Joy o.p. (preek Anton Milh o.p.)
Orgelmis met thema 'Mon orgue, c'est un orchestre, C. Franck'
- 11u30
Doopselviering Amélie Hernández Buchillòn
- Zo* — 13 10u30 — 33ste zondag door het jaar - Voorganger Kiran Joy o.p.
Gezongen mis met orgel
- Wo* — 16 17u30 — Atelier Studium Generale in de crypte
Het Evangelie volgens Lucas - Patrick Lens o.p.
- Vr* — 18 20u00 — Concert - Muzikaal Ensemble Alegria - 'Hohe Messe' van J.S. Bach
- Za* — 19 20u00 — Concert - Muzikaal Ensemble Alegria - 'Hohe Messe' van J.S. Bach
- Zo* — 20 10u30 — 34ste zondag door het jaar - Christus Koning - Sint Cecilia
Voorganger Didier Croonenberghs o.p.
Koormis Deutsche Messe, Schubert - verschillende Vlaamse koren olv Erik Demarbaix
- Zo* — 27 10u30 — 1ste zondag van de advent - Voorganger Francis Akkara o.p.
Solistenmis met Dymphna Vandenabeele, cor anglais

DECEMBER

- Zo* — 4 10u30 — 2de zondag van de advent - Voorganger Didier Croonenberghs o.p.
Orkestmis - Sint-Elooi - Gloria in D RV 589 van A. Vivaldi
- Za* — 10 15u00 — Priesterwijding Anton Milh o.p. - diakenwijding Stefan Ansinger
Voorganger bisschop Johan Bonny
- Zo* — 11 10u30 — 3de zondag van de advent - Heilige Lucia
Voorganger Anton Milh o.p. - Preek Patrick Lens o.p.
Koormis - A-koor o.l.v. Patrick Windmolders
- Wo* — 14 17u30 — Atelier Studium Generale in de crypte
De mystiek van Meister Eckhart - Marcel Braekers o.p.
- Zo* — 18 10u30 — 4de zondag van de advent - Voorganger Kiran Joy o.p.
Orgelmis met thema 'Advent met Bach en Brahms'
- Za* — 24 23u30 — Kerstavond - Kerstwake
- ZO* — 25 00u00 — Kerstmis - Middernachtmis - Voorganger Didier Croonenberghs o.p.
Orkestmis - Messe de Minuit pour Noël van Marc-Antoine Charpentier
- Zo* — 25 10u30 — Kerstmis - Voorganger Anton Milh o.p.
Solistenmis met Sarah Van Mol, sopraan

UITVAART

ERIC DEVOS – 20 SEPTEMBER

TONY VERSTRAETE – 20 OKTOBER

HUWELIJK

JAN DE VLEESCHAUWER & GAYANEH BEIRENS – 24 SEPTEMBER

De Antwerpse dominicanen nodigen u graag uit om op elke woensdag mee de vespers te vieren in het hoogkoor van de Sint-Pauluskerk. De dominicaanse gemeenschap in Antwerpen bestaat uit zeven broeders. Ze vieren 's morgens en 's avonds het officie, het getijdengebed in hun klooster. Eénmaal per week willen zij de intimiteit van hun gebed met u delen. Kom alvast tijdens de zomermaanden 's woensdags om 17u naar het hoogkoor in onze kerk en beleef de vespers van de predikbroeders mee in een kort moment van gebed, liederen en lezingen. Tijdens uitzonderlijke momenten en op feestdagen wordt er tijdens deze vespers geprekeerd en worden ze verrijkt door de aanwezigheid van een koor.

Paulus

Sint-Pauluskerk Antwerpen

Sint-Paulusstraat 22

2000 Antwerpen

T 0477 97 07 13 (secretariaat)

T 0497 23 83 60 (pastoor)

info@sintpaulusantwerpen.be

www.sintpaulusantwerpen.be

Redactie:

Didier Croonenberghs (pastoor), Caroline De Wever (directeur), Walter Geluyckens (voorzitter Sint-Paulusvrienden), Guido Meeussen (hoofdredacteur), Joris Reymer en Erwin Vandecauter (lay-out en grafische vormgeving), Armand Storck (coördinatie), Leo Van achter (logistiek), Bart Rodyns (muziekdirecteur), Inès Ducès (voorzitter muziekkapel)

Vormgeving

We make.

Drukkerij

zwartopwit

V.U.

Didier Croonenberghs en Paul Bistiaux,
Sint-Paulusstraat 22, 2000 Antwerpen

Digitaal

www.sintpaulusantwerpen.be

redactie@sintpaulusantwerpen.be

Verkoop

losse nummers (aan de balie in de kerk), 5 euro
Steunabonnement: 60 euro (per post):

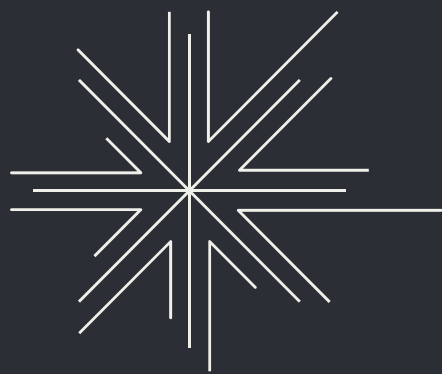
Sint-Paulus Humanitas

Rekeningnummer: BE92 7765 9222 6123

100%
CO₂-neutraal gedrukt
op gerecycleerd papier

Sint Paulus